

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Інститут української мови НАН України
Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ

ШУМЕНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЄПІСКОПА
КОНСТАНТИНА ПРЕСЛАВСЬКОГО

Матеріали

I Міжнародної славистичної конференції, присвяченої пам'яті святих Кирила і Мефодія

Харків – Шумен
Харківське історико-філологічне товариство
11 травня 2021 року

Матеріали I Міжнародної славістичної конференції, присвяченої пам'яті святих Кирила і Мефодія / за заг. ред. О. О. Маленко.
Харків – Шумен : ХІФТ, 2021. 344 с.

Рекомендувала до друку вчена рада Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
(протокол № 5 від 2 червня 2021 року)

ISBN 978-966-1630-51-1

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3281 від 18.09.2008.

Редакційна колегія:

Маленко О. О., докт. філол. наук, проф.; ХНПУ імені Г. С. Сковороди
Корнієнко С. І., канд. філол. наук, доц., докторант; ХНПУ імені Г. С. Сковороди
Умрихін Л. В., канд. філол. наук, доц.; ХНПУ імені Г. С. Сковороди

Рецензенти:

Радчук О.В., докт. філол. наук, доцент, професор кафедри зарубіжної літератури та слов'янських мов; ХНПУ імені Г. С. Сковороди.
Сюта Г. М., докт. філол. наук, ст. наук. співроб. відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики; Інститут української мови НАН України.

У «Матеріалах» уміщено доповіді українських, болгарських, молдовських мовознавців, літературознавців, істориків, педагогів-методистів, філософів, мистецтвознавців, які взяли участь у I Міжнародній славістичній конференції, присвяченій пам'яті святих Кирила й Мефодія, що відбулася в Харкові 11 травня 2011 року. Питання наукового обговорення висвітлюють основні напрями сучасних досліджень у філології, історії, дидактиці, філософії освіти.

Для науковців, викладачів, здобувачів вищої освіти всіх рівнів, учителів.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
вул. Валентинівська, 2, м. Харків, Україна, 61168

© Автори доповідей, 2021
© Дизайн Т. Лисиченко, 2021

Муслієнко Олена

НАЦІОНАЛЬНІ ВЕРСІЇ АБСУРДУ: ЙОРДАН РАДИЧКОВ 246

Налбантова Елена

СЪВРЕМЕННА БЪЛГАРСКА БЕСАРАБСКА ПРОЗА.
ДИМИТЪР КАРАУЛАН КАТО ХУМОРИСТ 255

Нестеренко Наталя

СЛОВ'ЯНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ РОМАН
У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ 260

Промська Альона

НІЩЕАНСЬКИЙ ДИСКУРС У РОМАНАХ
В. ВИННИЧЕНКА Й СТ. ПШИБИШЕВСЬКОГО 267

Рацева Елена

КНИГА, КОЯТО ПРЕДСТАВЛЯ НОВ ДЯЛ
В ІСТОРИЯТА НА БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА 273

Румянцева-Лахтіна Оксана

ГІПЕРТЕКСТУЛЬНІСТЬ ЯК ДИСКУРСИВНИЙ ВИМІР
РОМАНІВ М. ПАВИЧА ТА СІМЕЙНОЇ САГИ
«МУЗЕЙ ПОКИНУТИХ СЕКРЕТІВ» О. ЗАБУЖКО 281

Стоянов Светлозар

КЪМ ТОПОГРАФИЯТА НА СРЕДНОВЕКОВНАТА
БЪЛГАРСКА СТОЛИЦА ПРЕСЛАВ 289

Цанов Страшимир

ОСЛЕПЯВАНЕТО НА САМУИЛОВИТЕ ВОЙНИЦИ
ПРЕЗ 1014 ГОДИНА — ЮРИДИЧЕСКИ КОНТЕКСТ
НА ТРАГИЧНОТО ІСТОРИЧЕСКО СЪБИТИЕ 298

Цочева Надежда

ПОЕТИКА НА МИТОЛОГИЧНОТО
В «КОРЕНИТЕ» НА ВАСИЛ ПОПОВ 304

**ГІПЕРТЕКСТУЛЬНІСТЬ ЯК ДИСКУРСИВНИЙ
ВИМІР РОМАНІВ М. ПАВИЧА ТА СІМЕЙНОЇ САГИ
«МУЗЕЙ ПОКИНУТИХ СЕКРЕТІВ» О. ЗАБУЖКО**

Румянцева-Лахтіна Оксана

*здобувачка ступеня доктора філософії кафедри української
літератури та журналістики імені професора Леоніда*

Ушкалова,

Харківський національний педагогічний університет

імені Г. С. Сковороди

roksik2911@gmail.com

Кінець ХХ — початок ХХІ століття став початком сучасної науково-технічної революції, що ґрунтується на інформаційно-комунікаційних технологіях. Глобальні зміни, що потягли за собою переродження художньої літератури, пов'язані зі зміною форм здобуття інформації. Якщо в першій половині ХХ ст. інформацію треба було збирати, відстежувати, віднаходити, «добувати», то на початку ХХІ ст. інформація завдяки поширенню інтернету та його розгалуженню стає обвальною, агресивною, нав'язливою. Умберт Еко висловлював припущення, що скоро книжку заступить CD, а сам інтернет-простір засповниться численними, хай і не завжди якісними, романами. Гіпертекст інтернету й гіпертекст постмодернізму стають нерозривно пов'язаними та взаємозумовленими явищами, а гіперроман є породженням постмодерністської естетики та філософії у сукупності з ІТ-технологіями [Бовсунівська 2015: с. 34].

«Гіпертекст (у літературознавстві) — організація текстового матеріалу таким чином, що він перетворюється на систему текстових одиниць, представлених не в лінійній послідовності, а як множинність зв'язків та переходів. Слідуючи ними, можна утворити нові лінійні тексти, читати матеріал в будь-якій послідовності» [Тебешевська-Качак, 2010: с. 499-502]. Ставши модною категорією в сучасній теорії літератури, гіпертекст набуває різних

тлумачень, проте незмінним у його парадигмі лишається уявлення про гіперреальність, вибудову якої він саме й гарантує.

У ХХ ст. в умовах завершення розбудови естетики постмодернізму та водночас всезагальності інтернету народжується термін «гіперроман», тобто «гіпертекстуальний роман». Літературознавиця Т. Бовсунівська окреслює ознаки гіпертекстуального роману, якими є:

- 1) гіпертекст та інтертекст;
- 2) комбінаторика тексту замість поетики композиції тексту;
- 3) гіпертекстуальний роман включає читача як співавтора;
- 4) гіперреальність;
- 5) багатомодусність: присутність в тексті багатьох модусів, окрім класичного плану, ще й породжені постмодерністською естетикою;
- 6) накладання хронотопів різного обсягу та часового режиму;
- 7) збереження пуанта як провідного подієвого чинника, але відмова від решти принципів сюжетоскладання, натомість пропонування нової системи комбінаторики тексту;
- 8) ризоматичність образної системи;
- 9) підсилена активність лейтмотивів;
- 10) жанрова лояльність на тлі явно вираженого, навіть названого автором, засадничого жанрового патерну («Хозарський словник» М. Павича);
- 11) полістилістика;
- 12) багатсюжетність та багатофабульність за читацьким вибором;
- 13) підсилена фрагментованість тексту;
- 14) відведення виняткової ролі уяві читача, який мусить віртуалізувати текст за загаданою автором схемою;

15) виняткова роль мовчання в гіпертексті, за рахунок якого утворюються значні розриви в оповіді, втім, вони легко надолужуються читацькою логікою чи фоновим знанням;

16) ідеологеми у вигляді кодів, іноді з виразним тяжінням до криптографії, ідеологія не читається, а декодується;

17) схильність до утворення найрізноманітніших кодів, наприклад текстографічних або мнемонічних;

18) фреймова структуризація змісту з відповідними переключеннями. [Бовсунівська 2015: с. 56–57].

Зачинателем жанру гіпертекстуального роману можна вважати Ж. Перека, творчість якого припала переважно на 60-70-і роки ХХ ст. На той час теорія гіпертекстуальності ще не була сформована, проте Ж. Перек почав писати романи на математичній основі, занехавши лінійні принципи тексту від початку. Слава знайшла його з деяким запізненням, оскільки Ж. Перек вважав основним структурним принципом роману — пазловий, однак тогочасне суспільство ще не було готове до сприйняття гіпертекстуальних романів.

Ж. Перек створив варіанти роману-загадки, роману-лабіринту, роману-клепсидри, які і можна назвати **пазловими романами**. Саме таку традицію розвинув у своїй творчості М. Павич, сербський письменник (1929–2009 рр.), якого літературознавці вважають винахідником жанру гіпертекстуального роману. Сьогодні багато письменників намагаються написати подібний роман, проте М. Павич назавжди залишиться в історії світової літератури засновником такого літературного явища як нелінійна проза. Він сам вигадав цей термін ще під час написання «Хозарського словника» [Бовсунівська 2015: с. 33].

Письменник неодноразово в інтерв'ю та статтях намагався прояснити це явище (гіпертекст/ hiperfiction), дати йому теоретичне обґрунтування. Фактично, вся проза М. Павича — нелінійна, але після численних експериментів із формою письменник повернувся до традиційного жанру. У 2006 р. побачив світ останній великий прозовий твір М. Павича «Друге тіло: побожний роман», у якому автор обмежив використання постмодерністських домінант, застосовуючи прийоми, що не були притаманними для його романної прози. Мілорад Павич відходить від експериментів із комп'ютерним читанням, але поетикальною домінантою залишаються активна участь читача, інтертекстуальність, гра з читачем, осмислена багатозначність, що уможливорює чималу кількість інтерпретацій [Гук 2017: с. 375].

Українська літературознавиця Алла Татаренко уналежила роман «Друге тіло» до постпостмодерністської фази творчості сербського письменника (кінець 90-х рр. ХХ ст. — поч. ХХІ ст.) [Татаренко 2010: с. 499-502]. Дослідниця у своїй розвідці доводить, що М. Павич використав семантизацію форми як ергодичний прийом і стратегії інтерактивної гіпертекстуальності. Текстуальну тканину побожного роману характеризує постмодерністський історизм — постійне стирання різниці між художньою вигадкою й реальністю, звернення до античної міфології, до світу християнських містерій, теми смерті й воскресіння [Гук 2010: с. 375].

Проаналізувавши структуру роману, можна припустити, що автор використав композиційний принцип доміно, суть якого полягає в тому, що події сучасності (I, III, V розділи) начебто перетікають у давнину, поперемінно чергуючись із подіями ХVІІІ ст. (II, IV розділи) [Гук 2010: с. 376]. Тобто роман «Друге тіло» — пазловий: переплітається сюжетно-фабульна канва подій ХІІ, ХVІІІ та ХХІ століть. У результаті розшифровки

таємниць минулого, герої сучасності (наратор та його дружина) відкривають таємницю «другого тіла».

«Мотив таємниці «другого тіла» є стрижневим, він стає невидимим гравітаційним центром сюжету роману. Уважний читач має змогу дослідити багатозначність семантики вторинної тілесності (існування другого тіла в Христа після воскресіння та гіпотетичність існування другого тіла в людини після фізичної смерті), приховані смисли та інтенції автора. Таємниця другого тіла відкривається для героїв із ХХІ ст. поступово: згадкою про «святий Грааль» та «Царгородську (Туринську) плащаницю», де зображення Христа подвоєне. У романі висловлено думку, що вагомим доказом про існування «духовного тіла» є фрески у православних храмах із зображенням сцен Успіння Богородиці, на яких Христос тримає в руках душу своєї Матері у вигляді сповитої дитини, коли земне тіло Богоматері лежить на смертній постелі. Наратор прискіпливо досліджує імовірні згадки про вторинну тілесність Христа у Святому Письмі, намагаючись з'ясувати, в якому тілі Він з'являвся учням після смерті, і суперечності, які супроводжували його появу» [Гук 2010: с. 375].

Літературно-філософська творчість Оксани Забужко теж варта культурологічного розгляду, адже її роман «Музей покинутих секретів» відразу після виходу у 2009 році охрестили сучасним епосом українського народу. Але більшість дослідників інтуїтивно відчуває нечіткість у визначенні його жанру, бо постмодерністська проза взагалі важко піддається однозначному трактуванню, враховуючи те, що у постмодернізмі відбувається заміна поняття «жанр» поняттям «інтертекст» та «гіпертекст». Зокрема, письменниця Є. Кононенко [Кононенко 2010] вбачає тут превалювання рис містичного детективу, трилеру, любовного та пропагандистського романів. Л. Печерських наполягає на жанрі «історіографічний метароман», що

втілює постмодерне розуміння історії. Літературознавець Л. Плющ ставить роман О. Забужко на одну книжкову полицю поруч з Томасом Маном, Дж. Джойсом, Ф. Достоевським. Але крапку в дискусії поставила сама авторка, яка в бесіді з кореспондентом Deutsche Welle зазначила: «Я завжди хотіла написати роман, який був би рівновеликий життю, тобто який означав би якийсь свій автономний світ, до якого запрошується читач і в якому йому хочеться жити разом з героями». І в цьому ж інтерв'ю звучить ще одне авторське визначення — «сімейна сага доби неklasичної фізики» [Вовк 2009].

Роман Оксани Забужко «Музей покинутих секретів» — сімейний роман нашого часу, роман про «минуле, що не минає», про нове переосмислення історії українського народу, як зазначила сама його авторка [Вовк 2009]. В основу ідеї цієї родинної саги покладено національне минуле, а саме — історія України 40-х років ХХ ст., що пов'язана з діяльністю УПА. Давно минуле тісно переплітається з сучасністю. Центральним мотивом роману є ідея секрету — це, зокрема, секрет Роду, «скелет у шафі», що через роки нагадує про себе. Письменниця роз'яснює, що дівоча гра в «секрети» походить ще від тих часів, коли на поч. 30-х рр. ХХ ст. наші прабабусі ховали від більшовиків ікони, закопуючи їх у землю [Файзуліна 2015: с. 113]. Тобто сюжетна канва роману також складається як пазл: герої намагаються розгадати «секрети» минулого крізь призму подій сучасності. Це і є однією з ознак гіпертекстуальності роману «Музей покинутих секретів».

У цій сімейній сазі О. Забужко накладає історію трьох поколінь одна на одну, шукаючи той «секрет», що пов'язує їх в єдине ціле. Самоцитування, роздуми героїв дають змогу читачеві відволіктися від сюжету й скласти «пазли» колізій у єдине ціле. Нарація багатопланова: розповідь у творі ведеться від імені трьох осіб

поперемінно: і від третьої особи, і від першої, при цьому індивідуально-авторський часопростір репрезентується в складній системі часопросторових відносин. Дослідниця прози О. Забужко Г. Файзулліна зазначає: «Фактично, перед нами «роман-музей», який виривається за межі літературного тексту, і побудований за допомогою постмодерністського колажу... До того ж естетичний колаж романного сюжету імпліцитно доповнюється літературно описаними живописними колажами художниці Влади Матусевич, причини трагічної смерті якої намагається з'ясувати головна героїня роману – журналістка Дарина Гощинська [Файзуліна 2015: с. 114]. Авторка постмодерно творить літературну мозаїку сюжету, який починає нагадувати споглядання знайдених у землі «секретів» через призму етнокультурних скелець» [там само].

Тетяна Тебешевська-Качак пропонує розглядати «Музей покинутих секретів» «як роман-систему, побудовану не так з окремих образів-персонажів, сюжетних ліній-подій, як на тих взаємозв'язках, що спостерігаються між ними на експліцитному та імпліцитному рівнях тексту, виявляються в тематичних та проблематичних вузлах, відлунюють в інтертекстуальних акцентах, літературних та історичних ремінісценціях, у фрагментах архетипної пам'яті та фольклорних екстраполяціях. Власне саме ці зв'язки і надали романові смислу і ваги» [Тебешевська-Качак 2010].

Отже, Оксана Забужко, продовжуючи традиції Мілорада Павича, у романі «Музей покинутих секретів» створює унікальні жанрово-стильові риси сучасного сімейного роману. З одного боку, у ньому проявилися гіпертекстові традиції постмодернізму — інтертекст, комбінаторика тексту, схильність до утворення найрізноманітніших кодів та підказок щодо їх розкодування, підсилена фрагментованість тексту, накладання

хронотопів різного обсягу та часового режиму, «постмодерністський історизм», пазлова структура сюжету. З другого — письменниця формує реалістичні засоби осягнення світу. Таким чином, Оксана Забужко репрезентує новітні нарративні стратегії, що впливають на розвиток жанру сучасного сімейного роману у вітчизняній літературі.

Література

1. Бовсунівська Т. В. Жанрові модифікації сучасного роману. Монографія. Харків.: «Діса плюс», 2015.
2. Вовк А. Оксана Забужко: «Завжди хотіла написати роман, який був рівновеликим життю». *Deutsche Welle*. 18.10. 2010. URL: <https://p.dw.com/p/Pdo7> (дата звернення 01.04.2021).
3. Гук З. В. Семантика «другого тіла» як ключовий аспект побожного роману М. Павича. *Молодий вчений*. 2017. № 2. С. 375-379. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_2_89.
4. Забужко О. Музей покинутих секретів. Київ : Факт, 2009.
5. Кононенко Є. Гей, хто в лісі, озовися, або Чи можна повіситися на косі? Літакцент. 22.04.2010. [Електронний ресурс]. URL: <http://litakcent.com/2010/04/22/hej-hto-v-lisi-ozovysja-abo-chy-mozhna-povisytysja-na-kosi/>
6. Татаренко А. Поетика форми в прозі постмодернізму (досвід сербської літератури). Монографія. Львів : ПАІС, 2010. 544 с.
7. Тебешевська-Качак Т. Історія, що стає літературою у стилі Оксани Забужко. *Буквоїд*. 09.02.2010. [Електронний ресурс]. URL: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2010/02/09/083513.html>
8. Файзуліна Ганна. Етнокультурологія в українському постмодерністському філософському романі.

Проблеми социалнои работи: философия, психология, социология. 2015. № 2 (6). С. 112–115.

9. Эко Умберто. От Интернета к Гутенбергу, текст и гипертекст. 20.05.1998. [Електронний ресурс]. URL: <https://fly-uni.org/stati/umberto-eko-ot-interneta-k-gutenbergu-tekst-i-gipertekst/>

КЪМ ТОПОГРАФИЯТА НА СРЕДНОВЕКОВНАТА БЪЛГАРСКА СТОЛИЦА ПРЕСЛАВ

Стоянов Светлозар

доктор, асистент,

Шуменски университет «Епископ Константин Преславски»

s.p.stoyanov@shu.bg

На юг Шуменското поле е ограничено от Преславската планина, която е първата естествена укрепителна линия по пътя от река Дунав към Константинопол. Заедно с Преславското укрепление тя е част от т.нар. Шуменски укрепления от Балканската укрепителна линия, които могат да бъдат наречени «ключ към Константинопол» [Шкорпил 1910: с. 101; Шкорпил, Шкорпил (Братя Шкорпилови) 1888: с. 81; Шкорпил, Шкорпил 1892: с. 48].

Преславската планина се спуска стръмно на север в Преславското поле, където е разположен днешният град Велики Преслав. Той отстои на 20 км от градовете Шумен и Търговище, а също и на 3 км северно от границите на Стария град Преслав. Разположен е в полите на Преславската планина.

Името Преслав и градът са засвидетелствани най-рано във византийски летописи и хроники, впоследствие и в множество славянски, латински и арабски писмени източници, а в достъпните и днес извори селището е